

Paradigma'nın Gündemindekiler

Kant, Saf Aklın Eleştirisi

N. Berdyaev, Ruh ve Özgürlük

G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları

Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru

M. Sheikh, İslâm Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Hugh J. Silverman, Tekstüalitelere

S. Priest, Zihin Felsefesine Giriş

S. Z. Hünler, Spinoza'nın Hayatı

W. T. Jones, Batı Felsefesi Tarihi (III, IV ve V. Cilt)

Dermot Moran, Fenomenolojiye Giriş

Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Editör
Ekrem Ayyıldız

Bu kitabın yayın hakları **Paradigma Yayıncılık**'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve kompüter dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Paradigma, İstanbul, Kasım 2013

Dizgi-Mizanpaj
Hülya Aşkın-Bilen

Kapak
Bakış Grafik

Baskı
Emre Matbaa Mücellit San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok K.1 No. 271 Topkapı/İstanbul
Sertifika No: 27170 Tel: (0 212) 612 04 93

ISBN: 978-975-7819-85-1

Paradigma Tarih Serisi: 1

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Ticarethane Sok.
Üçpınar Hanı No: 21/1 – 34110
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0 212) 528 19 28
Faks: (0 212) 526 81 52
www.paradigmakitap.com
info@paradigmakitap.com

Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL:

1958 Yılında Denizli iline bağlı Buldan ilçesinde doğdu. 1980 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihi Kürsüsü'nden mezun oldu. 1984 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek lisans yaptı. 1983 yılında Fırat Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak işe başladı. 1987 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "XVI. Yüzyılda Harput Sancağı" adlı teziyle doktor unvanını aldı. 1987 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne Yardımcı Doçent olarak atandı. 1989 yılında aynı üniversitede Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Doçent oldu. 1993 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne atandı. 1995 yılında aynı üniversitede, Fen-Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalında profesör oldu.

Halen Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olan Mehmet Ali Ünal'ın basılmış olan 11 kitabı ve 80'den fazla bilimsel makalesi bulunmaktadır. Evli ve 3 çocuk babasıdır.

Eserleri:

1. *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, Türk Tarih Kurumu Yayını.
2. *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*, Ankara 1996, Fakülte Kitabevi.
3. *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, Ankara 1996, Türk Tarih Kurumu Yayını.
4. *Türk İnkılabı Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara, 2004, Adres Yayınları.
5. *Tarihçi Gözüyle Olaylar ve Türkiye*, Isparta 1998, 2. baskı, Kardelen Kitabevi.
6. *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Isparta 2008, Fakülte Kitabevi
7. *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999, Türk Tarih Kurumu Yayını.
8. *Mühimme Defteri 44*, İzmir 1995, Akademi Kitabevi.
9. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 2007, 7. baskı, Fakülte Kitabevi.
10. *Osmanlı Devrinde Sinop*, Isparta 2008, Fakülte Kitabevi.
11. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, Paradigma Yayıncılık.
12. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2012, Paradigma Yayıncılık.

İçindekiler

Kısaltmalar	XIII
Önsöz	XV

Birinci Bölüm

Osmanlı Devrinde Sosyal Yapı

A. YERLEŞİM	1
1- Köyler	3
2- Şehir ve Kasabalar	4
a) Osmanlı Şehrinin Ortak Fizikî Özellikleri	4
b) Şehrın İdâresi ve Belediye Hizmetleri	8
c) Mahalle Birimi	9
d) Şehir Halkı	13
3- Yaylaklar, Kışlaklar ve Konar-Göçerler	16
B. NÜFUS	19
1- Kırsal Alandaki Nüfus	23
2- Kent Nüfusu	24
C. OSMANLI TOPLUMUNDA SOSYAL TABAKALAŞMA, SOSYAL HAREKETLİLİK VE SOSYAL DAYANIŞMA ...	25

1- Sosyal Tabakalaşma	25
a) Askerî Sınıf	27
b) Büyük Tüccarlar	30
c) Orta Dereceli Devlet Memurları ile Âyân ve Eşrâf	31
d) Esnâf ve Zanaatkârlar	32
e) Re'âyâ (Çiftçiler)	33
f) İşçiler	36
g) Köleler	37
2- Sosyal Hareketlilik	41
3- Sosyal Dayanışma ve Vakıflar	42
Ç. OSMANLI TOPLUMUNDA AİLE	47
1- Müslümanlarda Evlilik ve Aile	47
a) Nişanlılık (Namzedlik) ve Evlenme	48
b) Düğün	51
c) Evin Geçimi ve Çocuklar	52
ç) Boşanma ve Hulle	52
2- Gayrimüslimlerde Evlilik ve Aile	55
D. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA DİN	55
1- Müslümanlar	56
2- Gayrimüslimler	57
a) Rumlar	57
b) Ermeniler	59
c) Katolik Latinler ve Levantenler	60
ç) Yahudiler	60
3- Millet Sistemi	61
4- Müslüman Mezhepleri	63
a) Sünnî Mezhepler	63
b) Sünnî Olmayan Mezhepler	63
5- Tarikatlar	65
6- Dinî Zümreler	68
a) Seyyidler ve Şerifler	68
b) Şeyhler ve Dervişler	70
c) Ulemâ	70

İkinci Bölüm

Osmanlı Devrinde Ekonomi

A. OSMANLI EKONOMİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	71
B. EKONOMİK ZİHNİYET VE ANLAYIŞ	75
1- Provizyonizm (İaşeci Yaklaşım)	75
2- Tradisyonizm (Gelenekçilik)	79
3- Fiskalizm (Gelircilik)	82
a) Ekonominin objektif şartlarından doğan zorluklar:	83
b) Ekonominin subjektif şartlarından doğan zorluklar:	83
C. AVRUPA MERKANTİLİZMİ VE OSMANLILAR	86
Ç. TOPRAK VE ZİRAÎ ÜRETİM	89
1- Toprak ve Tasarruf Şekli	89
a) Reâyâ Çiftlikleri	91
b) Bağ ve Bağçeler	94
c) Zeminler	95
ç) Hassa Çiftlikler	96
d) Ümerâ ve Âyân Çiftlikleri	96
e) Mezraalar	97
2- Zirâî Üretim	98
a) Hububat Üretimi	99
b) Çeltik Zirâati	101
c) Sanayi Bitkileri	102
ç) Bağcılık	103
d) Meyvecilik ve Sebzecilik	104
3- Hayvancılık	105
a) Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği ve Ticareti	106
b) At Yetiştiriciliği ve Ticareti	107
c) Sığır Yetiştiriciliği ve Ticareti	107
D. SANAYİ	107
1- Ağır Sanayi	109
a) Top Dökümhaneleri	109
b) Silah Atölyeleri	110
c) Baruthaneler	110
ç) Tersaneler ve Gemi Sanayi	111
2- Tekstil/Dokuma Sanayi	111

3- Deri Sanayi	116
4- Gıda Sanayii	117
5- Kullanım Eşyaları İmalâtı	117
E. ESNAF TEŞKİLATI	118
1- Osmanlı Esnaf Teşkilâtının Kökeni	118
2- Esnaf Teşkilatının Yapısı ve İşleyişi	119
3- Esnafın Ekonomideki Rolü	123
4- Gedik Sistemi ve Esnaf Düzeninin Çöküşü	128
F. TİCARET	132
1- Ticaret ve Ticaret Yolları	132
a) <i>İpek ve Baharat yolları</i>	132
1. <i>İpek yolu</i>	132
2. <i>Baharat Yolu</i>	133
b) <i>Osmanlı-Avrupa Ticaret Yolları</i>	135
c) <i>Coğrafi Keşifler ve Ticaretin Okyanuslara Kayması</i>	137
2- Osmanlı Fiyat Politikası (Narh) ve Fiyat Hareketleri	142
a) <i>Osmanlı Fiyat Politikası (Narh)</i>	142
b) <i>Fiyat Hareketleri</i>	145
3- Kentler ve Ulaşım	148
4- Uluslararası Ticaret, Büyük Tüccarlar ve Kapitülasyonlar	152
a) <i>Uluslararası Ticaret</i>	152
b) <i>Büyük Tüccarlar</i>	157
c) <i>Kapitülasyonlar</i>	160
5- İç Ticaret	163
a) <i>Kredi, Para Vakıfları ve Faiz</i>	164
b) <i>Şehirlerarası ve Bölgelerarası Ticaret</i>	168
c) <i>Bölgesel Ticaret</i>	170
6- Ticaret Mekânları	172
a) <i>Bedestenler</i>	172
b) <i>Çarşılar</i>	173
c) <i>Ticaret Hanları ve Kapanlar</i>	173
ç) <i>Pazar Yerleri</i>	173
7- İthalat ve İhracat	173
a) <i>İthalat</i>	173
b) <i>İhracat</i>	175

G. TÜKETİM	177
1- Gıda Maddeleri	178
2- Giyim Kuşam	178
3- Kullanım Eşyaları	179
H. MALİYE	179
1- Maliye Teşkilatı ve Bütçe Sistemi	181
a) <i>Defterdâr ve Bâb-ı defteri</i>	181
b) <i>Bütçe Sistemi</i>	182
2- Osmanlı Para Sistemi	184
a) <i>Darphaneler</i>	185
b) <i>Sikke Tağışları ve Osmanlı Parasının Tarihi Seyri</i>	187
c) <i>Gümüş Paralar: Akçe ve Gurus</i>	193
ç) <i>Bakır Paralar</i>	196
d) <i>Altın Paralar</i>	197
3- Dış Hazine ve Gelir Kaynakları	198
a) <i>Vergiler ve Mukâataalar</i>	199
b) <i>Gümrük Gelirleri</i>	200
1. <i>Dış Gümrükler</i>	203
2. <i>İç Gümrükler</i>	204
c) <i>Madenler</i>	206
ç) <i>Bağlı Devletlerin Ödedikleri Vergiler</i>	208
d) <i>Ganimetler</i>	209
e) <i>Müsâdere Gelirleri</i>	209
f) <i>İç Borçlanma (Eshâm)</i>	212
4- İç Hazine ve Gelir Kaynakları	214
5- Devlet Gelirlerinin Toplanması	215
a) <i>İltizâm Usûlü</i>	216
b) <i>Emânet Usûlü</i>	218
c) <i>Malikâne Sistemi</i>	221
ç) <i>Dirlik Usûlü</i>	222
6- Devletin Giderleri	222
a) <i>Personel Giderleri</i>	222
b) <i>Askerî Harcamalar</i>	222
c) <i>Bayındırlık Giderleri</i>	223
ç) <i>Eğitim ve Sağlık Giderleri</i>	223

I. 19. YÜZYILDA OSMANLI EKONOMİSİ	224
1- Avrupa'da Sanayi Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri	224
2- 19. Yüzyılda Osmanlı Sanayii	228
3- 1838 Serbest Ticaret Antlaşması	230
4- 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti	233
5- Dış Borçlanma ve Düyûn-ı Umûmiye	235
Biibliyografya	239

Kısaltmalar

çev.	: Çeviren.
der.	: Derleyen
DİA	: <i>Diyanet İslam Ansiklopedisi</i> .
ed.	: Editör
Eİ	: Encyclopedia of Islam ikinci baskı.
<i>Evlîya Çelebi</i>	: <i>Evlîya Çelebi Seyahatnamesi</i> , 1-10 c., (Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı neşri) İstanbul 1999-2006.
haz.	: Hazırlayan
Hububat Meselesi	: Lütü Güçer, <i>XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler</i> , İstanbul 1964.
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi.
İÜİFM	: <i>İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası</i> .
İA	: İslam Ansiklopedisi (MEB)
O. İ.	: Osmanlı İmparatorluğu
S. Ü.	: Selçuk Üniversitesi
TTK	: Türk Tarih Kongresi
Ün.	: Üniversitesi
Ünal, Harput	: <i>XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)</i> , Ankara 1989.
Ünal, Çemişgezek	: Mehmet Ali Ünal, <i>XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı (1518-1566)</i> , Ankara 1999.
Ünal, Sinop	: Mehmet Ali Ünal, <i>Osmanlı Devrinde Sinop</i> , Isparta 2008.
VD	: <i>Vakıflar Dergisi</i>
vd.	: ve devamı.

Önsöz

Bu kitabı 1990'lı yıllarda basılan *Osmanlı Müesseseleri Tarihi* adlı kitabımla birlikte tasarlamıştım. Bazı kısımları yazmıştım fakat araya başka projeler ve beklenmedik olaylar girdiği için yarım kalmıştı. Tamamlamak bugüne nasip oldu.

Bu kitabı hazırlamaktan maksadım tarih bölümlerinde *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi* adı altında okutulan dersler için üniversite öğrencilerine yardımcı olmaktır.

Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi ile ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Halil İnalcık, Suraiya Faroqhi, Donald Quataert, Bruce McGowan tarafından yazılan ve *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* adıyla çevrilen ve iki cilt olarak basılan eserde konuyla ilgili çok yetkin ve güzel makaleler bulunmaktadır. Bunların dışında bu çalışmada istifade ettiğimiz ve dipnotlarda ve bibliyografyada belirttiğimiz daha birçok çalışma mevcuttur. Ancak bunlar daha çok ihtisas erbabına hitap etmektedir. Lisans öğrencisinin bütün bu çalışmaları temin edip okuması ve incelemesi mümkün değildir. Bu sebeple bu kitapta Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin temel meselelerini tarih bölümü öğrencilerinin ve herhangi bir aydının okuyup anlayabileceği seviyede ortaya koymaya çalıştım. Ancak zamanın sınırlı olması ve 2012-2013 öğretim yılına yetiştirmek kaygısı yüzünden bazı bölümler arzu ettiğim seviyede güzel olmadı.

Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi üzerinde çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. Birçok üniversitede, pek çok araştırımcı sosyal ve ekonomik tarih üzerine tezler hazırlamakta, makaleler ve kitaplar yazmaktadırlar. Dolayısıyla bu konuda nihai söz söylenmiş değildir. Yeni çalışmaların bazı görüş ve kanaatleri değiştirmesi beklenebilir. Bu konudaki yeni bilgileri eğer mümkün olursa kitabın sonraki baskılarına ilave etmek arzusundayım. Ayrıca gelen eleştiriler doğrultusunda düzeltmeler yapmak da mümkün olabilecektir. Kitabımı okuyan meslektaşlarım ve üniversite öğrencilerinin, eksiklikleri ve eleştirilerini e-posta adresime yazmalarını istirham ederim.

Bu kitabı hazırlarken müsveddeyi okuyup eleştiren ve birçok eksiğine dikkati çeken Y. Doç. Dr. Selim Karahasanoğlu ve Doç. Dr. Behset Karaca'ya çok teşekkür ederim.

Ayrıca kendilerine zaman ayıramadığım için bana kızan ve bazen sitem eden eşim Gülümser'e ve kızım Gülnihal'e sabırlarından dolayı müteşekkirim.

Mehmet Ali Ünal
maunalus@yahoo.com
Ağustos 2012
Denizli

Birinci Bölüm

Osmanlı Devrinde Sosyal Yapı

A. YERLEŞİM

Bilindiği gibi Türkler Anadolu'ya iki büyük dalga halinde gelmişlerdir. Birinci dalga Malazgirt zaferinden sonradır. İkinci dalga ise 13. yüzyıldaki Moğol istilasının sonucudur. Bu iki dalga ile Anadolu'ya gelen Türkmenlerin sayısının 6-7 milyon civarında olduğu söylenebilir. Anadolu'daki yerli nüfusun da bu civarda olduğunu tahmin ediyoruz.

Osmanlılar da Selçuklular gibi bir iskân siyaseti takip ederek Anadolu ve Rumeli'de planlı bir yerleşim politikası uygulamışlardır. Anadolu beyliklerini ve bilhassa Karamanoğullarına bağlı Türkmen boylarını parçalara ayırarak Batı Anadolu'da ve Rumeli'de yerleştirmişlerdir. Rumeli'de ilk planlı iskânı başlatan I. Murad olmuştur. İskân politikasında dervişlerin önemli rolleri vardır. Osmanlı hükümdarları dervişlerin çeşitli yerlerde zaviyeler açmalarını desteklemişlerdir. Dervişler bulundukları yörenin İslamlaşmasında ve şenlendirilmesinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardır¹. İskân ve yerleştirme amacıyla takip edilen politikalardan birisi de

¹ Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *VD*, II, (1942), 279-304, 305-353.

sürgündür. Devlet Türkmenler, köylüler ve şehirliler gibi çeşitli unsurları yeni feth olunan ülkelere sürgün eder ve bu zümrelere bir müddet vergi muafiyeti tanır. Sürgünde gönüllülük esas olmakla beraber, gönüllüler yetersiz olursa cebren sürgün yapılır. Bazen de cezalandırma maksadıyla da sürgünler yapılır².

Türkmen nüfusun büyük kısmı köylere yerleşmiştir. Önemli bir kısmı ise konar-göçer hayatı yaşamaktadır. Ancak Maverâünnehir ve Horasan yöresinden gelen şehirli zümrelerin de Anadolu'nun ve Rumeli'nin muhtelif şehirlerine yerleştikleri bilinmektedir.

Türkmenlerin yeni kurdukları köylerin adları tamamen Türkçedir. Rum ve Ermeni eski yerleşim merkezlerine yerleşenler ya bu köylere Türkçe adlar vermişler ya da eski adını Türkçeleştirmişlerdir. Sabestia, Sivas'a; İkonium Konya'ya; Antiyohya Antakya'ya dönüşmüştür. Geliapolis, İneapoli, Tripolis gibi isimler ise Gelibolu, İnebolu, Tirebolu şeklini almışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ana hatlarıyla üç yerleşim tipi dikkati çeker. Bunlar nüfusun büyük kısmının yaşadığı kırsal alandaki köyler, hayvancılıkla geçinen konar-göçerlerin yaşadığı yaylak ve kışlaklar, hizmet sektörünün gelişmiş olduğu şehirlerdir. Birbirinden çok farklı iklimlerin hüküm sürdüğü geniş imparatorlukta coğrafyanın tayin ettiği yine birbirinden çok farklı yüzey şekillerinde değişik yerleşim biçimlerinin ortaya çıkmış olması tabiidir.

Anayol güzergâhlarında ticaretin getirdiği canlılık sebebiyle büyük şehirlerin ortaya çıkmasına mukabil iç bölgelerde *nefs* denilen küçük kasabalar görülmektedir. Zirâatle uğraşan köy nüfusları çok kalabalık değildir. Ancak nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktadır. Bunlara otlağı bol yaylalarda sürüler halinde ki hayvanlarının peşinde koşan konar-göçer gruplar da dâhildir. Şimdi bunları sırasıyla görelim.

² Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, *İÜİFM*, c. XI, İstanbul 1949-1950, 56-78.

1- Köyler

Osmanlı devrinde köyler genellikle bir veya iki mahalleden oluşuyordu. Dolayısıyla köy halkı birbirini tanırdı. Köyler çok defa belli bir inanca mensup insanlardan oluşuyordu. Yani köy halkı ya müslim ya da gayrimüslimdi. İki unsurun bir arada yaşadığı köy pek azdı³. Bunlar da gayrimüslim nüfusun zamanla ihtida etmesi sonucu meydana gelmişti⁴. Anadolu'ya gelen Türkler ya gayrimüslimlerin boşalttıkları köylere yerleşmişler ya da yeni köyler kurmuşlardır. Gayrimüslimler belirli merkez köylerde toplanmışlardır. Nitekim gayrimüslim köyleri sayıca az olmasına karşılık nüfusça daha kalabalıktırlar. Bilhassa 13. yüzyılda ikinci dalga ile gelen Türkmenleri Selçuklu hükümdarları daha çok Batı Anadolu'da iskân ettiklerinden bu bölge Orta Anadolu'ya nazaran kısa zamanda Türkleşmiştir⁵.

Köy halkı tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Ağırlıklı olarak yetiştirilen ürün hububat idi. Çünkü hububat halkın temel besin kaynağı olduğu gibi orduların iâşesinde kullanıldığından dolayı devlet için de stratejik bir ürün idi⁶.

Köyler çayırlar, harman yeri, su kaynakları ve özellikle otlaklar gibi ortak kullanım yerlerine sahipti. Köylüler köyün arazisini ve tarlalarını dışarıdan hayvan otlatmaya gelenlere karşı kolektif bir şekilde hareket ederek korurlardı. Her köyün belirli bir arazisi vardı. Buna o köyün örüsü denirdi⁷. Köylünün elinde az sayıda hayvan bulunurdu. Bu sebeple bunları topluca otlatmak için bir çoban veya sığırtaç tutarlardı. Köyün sürüsü o köyün örüsü içerisindeki mera ve çayırlarda otlardı. Sınır aşıldığı takdirde komşu köylerle otlak ve mera kavgaları başlardı. Köylerin sınırları kadı tarafından belir-

³ Mesela 1566 yılında Harput sancağında 182 müslim, 38 gayrimüslim köye karşılık iki unsurun birlikte yaşadığı karışık köy sayısı sadece 9'du (Ünal, *Harput*, 67); 1541 tarihinde Çemişgezek sancağında 206 müslim ve 145 gayrimüslim köye karşılık sadece 11 karışık köy vardı (Ünal, *Çemişgezek*, 65). Buna karşılık 1560 tahririne göre Sinop kazâsında 235 müslim, 1 gayrimüslim ve 23 karışık köy vardı (Ünal, *Sinop*, 116).

⁴ Bu hususta bkz. Ünal, *Sinop*, 131.

⁵ Ö. Lutfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları", *Türkiyat Mecmuası*, XII, 11.

⁶ Hububatın stratejik önemi konusunda bkz. Lütfi Güçer, *Hububat Meselesi*, 38-41.

⁷ Örü için bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, 534.